

SPOLUPRÁCE MEZI ŠKOLNÍM PSYCHOLOGEM A ODDĚLENÍM SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE

COLLABORATION BETWEEN THE SCHOOL PSYCHOLOGIST AND THE DEPARTMENT OF CHILD PROTECTION AND SOCIAL LAW

TEREZA KOUTNÁ, OLGA KUČEROVÁ

Abstrakt: Příspěvek je věnovaný aspektům vzájemné spolupráce školních psychologů a pracovníků Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD). Nástrojem sběru dat je polostrukturovaný rozhovor. Informanty tvořili školní psychologové (N: 7) a pracovníci OSPOD (N: 3). Pro zpracování dat byl použit kvalitativní přístup (konkr. tematická analýza). Cílem výzkumu bylo prozkoumat, jak probíhá spolupráce školního psychologa a OSPOD a rozpoznat kritická místa v jejich kontaktu. Získané analýzy ukazují, že je několik zásadních faktorů, které mají vliv na četnost a míru spokojenosti se vzájemnou spoluprací. Jedním z těchto faktorů je vzájemná důvěra mezi institucemi, přičemž vytvoření této důvěry může podpořit osobní komunikace zástupců daných institucí, například formou neformálních či formálních setkávání, kde dochází ke vzájemnému vymezení kompetencí, rolí v procesu spolupráce, nebo předávání informací. Dle respondentů spolupráci usnadňují specifické osobnostní charakteristiky jedinců. V případě, že není vytvořena osobní znalost a kontakt s konkrétním jedincem, ke spolupráci může přispět i tzv. gatekeeper, tedy osoba zvenčí, která může kontakt zprostředkovávat. Zásadní pro spolupráci je vytvoření pevné pracovní sítě v nejlepším zájmu dítěte.

Klíčová slova: Školní psycholog, školní poradenské pracoviště, Orgán sociálně-právní ochrany dětí, dítě v ohrožení, spolupráce

Abstract: The paper deals with the aspects of cooperation between school psychologists and the Authority for Social and Legal Protection of Children (OSPOD). The research tool is a semistructured interview. The informants were school psychologists (seven in total) and OSPOD staff (three in total). The main aim of the research was to explore the way in which the cooperation between school psychologists and OSPOD is conducted and to identify the critical points of contact between the two institutions. The research shows that there are several key factors which influence the frequency and level of satisfaction with the cooperation. One of these factors is the mutual trust between the institutions, and establishing this trust can be enhanced by personal communication between the representatives of the institutions, for example, through informal or formal meetings where competences and roles in the cooperation process are mutually defined, or information is passed on. According to the respondents, cooperation is facilitated by specific personal characteristics of individuals. In the case that personal knowledge and contact with a specific individual is not established, the so-called gatekeeper, i.e. an outsider can mediate contact.

Establishing a strong working network in the best interests of the child is essential for cooperation.

Keywords: *School psychologist, school counselling centre, Authority for Social and Legal Protection of Children, child at risk, cooperation*

Úvod

Základními potřebami dítěte jsou dle Matějčka a Dytrycha (1999) bezpečí a jistota, které jsou syceny především skrze dostatečně podnětné prostředí, smysluplné uspořádání světa a bezpečné vztahy s pečujícími osobami. Téma zhoršování psychického zdraví dětí, dospívajících a dospělých se častěji dostává do veřejných sdělovacích prostředků (např. Synčák, 2023). Mezi příčiny zhoršování psychického zdraví jmenujme válečný konflikt na Ukrajině (02/2022 – současnost), pandemie onemocnění Covid19 (2020-2022), ekonomická krize. V souhrnu všechny tyto okolnosti znamenaly narušení základního pocitu bezpečí a jistoty. Děti byly v důsledku pandemie vystaveny sociální izolaci, což vedlo dle údajů Linky bezpečí k častějším hovorům s tematikou úzkosti, domácího násilí a jiných psychických potíží u dětí a dospívajících (Laurenčíková, 2021). Dopady těchto událostí trvají dodnes. (Bai MS, Miao CY, Zhang Y, Xue Y, Jia FY, Du L., 2022)

Škola a rodina představují základní socializační instituce, které působí na dítě. V případě, že dítě je ohroženo v rodinném prostředí, tak je to právě škola (prostřednictvím pedagogů, vychovatelů, školních psychologů aj.), která tuto situaci zaregistruje.

V současné době na školách přibývá počet školních psychologů, jejichž role je v systému pomoci dětem a dospívajícím nezastupitelná. MŠMT ČR si je vědomo významu školních poradenských pracovníků (především v době inkluzivního vzdělávání) a připravuje v rámci *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*

(Fryč a kol, 2020) systém tzv. institucionalizace podpůrných pedagogických pozic (školní psycholog, školní speciální pedagog), která slibuje zajistit základním školám poradenské odborníky.

Služby školního psychologa označujeme za nízkoprahové, není tedy nutné podstoupit dlouhé čekací lhůty na dětské psychology a pedopsychiatry, aby se žákům/rodičům/pedagogům dostalo podpory. Školní psychologové mají na školách specifickou pozici. Jsou součástí školy a zároveň působí nezávisle. Aby nebyli školní psychologové samostatnými jednotkami bez opory, neobejdou se bez spolupráce s dalšími profesionály, organizacemi a institucemi.

Zvláště podstatné je to v situaci standardní, za kterou dítě v ohrožení považujeme. Jedním z důležitých spojenců školních psychologů může být právě pracovník OSPOD. Ačkoliv mají oba odborníci jinou úlohu, jejich společným cílem je nejlepší zájem dítěte.

Kdo je školní psycholog?

Školním psychologem může být dle zákona o pedagogických pracovnících (*Zákon č.563/2004 Sb.*), absolvent akreditovaného magisterského studijního programu psychologie. Ačkoliv první publikace o pozici školního psychologa se na našem území objevily už ve 20.–30.letech 20.století, trvalo několik desítek let, než se tato pozice začala objevovat v praxi. Zásadní mezníky školní psychologie v České republice jsou roky 1990, kdy u nás vznikla Asociace školní psychologie, a rok 2005,

kdy byla pozice školního psychologa ukotvena i legislativně vyhláškou č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (Štech & Zapletalová, 2013). Dle údajů z roku 2022 je aktuálně na českých základních školách 403 školních psychologů a na středních školách 101 (Wagner, 2022). Pozice školního psychologa je součástí školního poradenského pracoviště, společně s výchovným poradcem, školním metodikem prevence a v některých případech i školním speciálním pedagogem (Zapletalová 2014).

Hlavní činností školního psychologa je konzultační, poradenská a intervenční činnost. Školní psycholog se dále může věnovat depistáži, metodické práci, vzdělávací činnosti a může se podílet i na programu primární prevence (*Vyhláška č.72/2005 Sb.*). Činnost školního psychologa se však liší dle individuálních potřeb jednotlivých škol, zároveň dle kompetencí a zkušeností školních psychologů. Velmi rozmanitá je také klientela školního psychologa, který pracuje jak s žáky, třídními kolektivy, učiteli a vedením školy, tak i s rodiči a zákonnými zástupci žáků. Nejčastěji řešenými problémy se kterými žáci přichází do kontaktu se školním psychologem jsou například vztahové potíže, ať už rodinné, přátelské či partnerské, dále psychické obtíže v různé míře, vzdělávací obtíže nebo cokoliv, v čem žáci potřebují podpořit. Vzhledem k tomu, že školní psychologové představují v systému školy specifickou pozici, může se stát, že jsou na určitou práci a některá rozhodnutí sami. Je tedy velmi důležité, aby školní psycholog spolupracoval s dalšími institucemi a organizacemi. Školní psycholog je v roli mediátora, který umožňuje dítěti (a často i jeho zákonnému zástupci) první kontakt s odborníkem, získává jeho důvěru v pomoc a poté může být zprostředkovatelem kontaktu s dalšími odborníky, za těchto okolností bývá do

řešení problému zapojen také zákonný zástupce. Nejčastěji mezi ně patří například Pedagogicko-psychologická poradna (PPP), Středisko výchovné péče (SVP), Speciálně-pedagogické centrum (SPC), kliničtí psychologové, pedopsychoiatrii nebo právě OSPOD.

Co je Oddělení sociálně-právní ochrany dítěte?

Sociálně-právní ochrana dětí je dle Matouška „*soubor zákonem upravených činností směřujících k ochraně a zajištění práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny*“ (Matoušek a kol., 2013, s. 459). Vykonavatelem sociálně-právní ochrany dětí je dle § 4 zákona č. 359/1999 Sb. např. krajský nebo obecní úřad, ministerstvo, mohou jím být také obce a kraje, či právnické a fyzické osoby, které jsou tím pověřené. Na OSPOD se můžeme setkat především se sociálními pracovníky, kteří vykonávají terénní i ambulantní činnost a mohou mít různé specializace, např. kurátoři pro děti a mládež, pracovníci náhradní rodinné péče a pracovníci pro týrané, zneužívané a zanedbávané děti se syndromem CAN. Některé OSPOD mají dokonce své psychology. Ovšem tato pozice není povinnou.

Sociálně-právní ochrana dětí je dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí definována jako: ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny, zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině (*Zákon č. 359/1999 Sb.*). Cílovou skupinou OSPOD jsou dle § 6 zákona o socio právní ochraně dětí v ohrožení. Jedná se

například o děti, které byly opuštěny rodičem, děti jejichž rodiče zanedbávají nebo zneužívají rodičovskou odpovědnost, nebo děti, které se dopouštějí opakovaných útěků od rodičů, případně děti ohrožené závislostí. Dále děti, na kterých byl spáchán trestný čin, případně které jsou ohroženy násilím mezi rodiči, apod. Aby se jednalo o klienta OSPOD, musejí tyto skutečnosti trvat tak dlouho a být v takové intenzitě, že mohou ovlivnit nepříznivý vývoj dětí nebo být jeho příčinou (Zákon č. 359/1999 Sb.). Sociálně-právní ochrana dětí spočívá primárně v preventivní a poradenské činnosti, která má za cíl řešit náročnou situaci, ve které se dítě nachází a kterou může být ohrožen jeho zdravý vývoj.

Dítě v ohrožení – kde se setkává školní psycholog a OSPOD?

Dítětem v ohrožení je myšleno dítě či dospívající, jehož zdravý vývoj je ohrožen (viz předchozí odstavec). Jedná se o děti, které jsou ohroženy rodinným zázemím, tedy veškeré případy kdy jsou děti z různých důvodů opuštěny, svěřeny do péče jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, jejich rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nebo z určitých důvodů nevykonávají či zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti. Nejčastěji jsou to děti ohrožené rozvodovou či rozchodovou situací rodičů, děti závislých rodičů, děti ohrožené syndromem CAN. Ohrožení dítěte se může týkat také chování dítěte. Dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí do této kapitoly můžeme zařadit děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v zanedbávání školní docházky, užívání alkoholu nebo návykových látek, jsou ohroženy závislostí, žijí se prostitutací, spáchaly trestný čin. Dále děti, které opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské

soužití, nebo se opakovaně dopouští útěků od rodičů. (Zákon č. 359/1999 Sb.) V situaci, kdy se vyskytne podezření na ohrožení dítěte, vzniká tzv. **oznamovací povinnost**, která je v §7 zákona č. 359/1999 Sb. definována takto: „Každý je oprávněn upozornit na závadné chování dětí jejich rodiče. A každý je oprávněn upozornit orgán sociálně-právní ochrany na porušení povinností nebo zneužití práv vyplývajících z rodičovské odpovědnosti, na skutečnost, že rodiče nemohou plnit povinnosti vyplývající z rodičovské odpovědnosti“. Dle § 10 téhož zákona „Státní orgány, pověřené osoby, školy, školská zařízení a poskytovatelé zdravotních služeb, popřípadě další zařízení určená pro děti, jsou povinni oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o děti uvedené v § 6, a to bez zbytečného odkladu poté, kdy se o takové skutečnosti dozví. Pokud o to ten, kdo učinil oznámení podle věty první, požádá, obecní úřad obce s rozšířenou působností ho informuje ve lhůtě 30 dnů ode dne, kdy oznámení obdržel, zda na základě skutečností uvedených v oznámení shledal či neshledal, že jde o dítě uvedené v § 6.“ Postup OSPOD je v takovýchto případech dle Pemové a Ptáčka (2012) následující:

1. „*Identifikace ohrožení dítěte – jedná se o úvodní fázi procesu hodnocení ohrožených dětí. Většinou probíhá vně systému SPOD.*“ (Pemová & Ptáček, 2012, s. 51) Právě zde hrají důležitou roli školy a školní psychologové, kteří mohou být těmi prvními co ohrožení u dítěte zaznamenají.
2. „*Přijetí informace o ohroženém dítěti – úvodní zaznamenání ohroženého dítěte v systému SPOD, shromažďování vstupních informací, rozhodnutí o dalším postupu.*“ (Pemová & Ptáček, 2012, s. 51)
3. „*Vstupní hodnocení – určení závažnosti ohrožení dítěte a vymezení rychlosti a intenzity následného postupu*“ (Pemová

& Ptáček, 2012, s. 51). Pro hodnocení situace existuje řada různých doporučení a nástrojů, které mohou pomoci v metodickém vedení pracovníků OSPOD. Jedním z takových zdrojů je například Průvodce k vyhodnocení situace dítěte od MPSV (MPSV, 2020) OSPOD provádí prvotní hodnocení na základě informací z ohlášení, rozhovoru s dítětem, rozhovoru s rodiči a na základě informací od dalších subjektů, například školy (Pemová & Ptáček, 2012) K rozhovoru s dítětem v mnoha případech dochází právě na půdě školy.

4. *“Komplexní hodnocení dítěte/rodiny – hodnocení potřeb, rizik a silných stránek dítěte, rodiny a komunity za účelem vytvoření Individuálního plánu ochrany dětí.”* (Pemová & Ptáček, 2012, s. 51)

5. *“Individuální plán ochrany dětí (dále jako „IPOD“) – komplexní plán ochrany dětí, zahrnující cíle na straně dítěte, osob, které o něj pečují, i rodiny jako celku, včetně způsobu jejich naplnění, časového rámce i měřitelných kritérií.”* (Pemová & Ptáček, 2012, s. 51)

6. *“Poskytování služeb – jedná se o veškeré aktivity a služby, které budou dítěti/rodině poskytovány za účelem řešení jejich sociální situace (služby sociální, zdravotnické, vzdělávací, poradenské atp.)”* (Pemová & Ptáček, 2012, s. 51) V tomto kroku často dochází k rozdělení rolí a kompetencí mezi školními psychology a OSPOD v procesu komplexní podpory dítěte.

7. *Vyhodnocení případu – průběžné i závěrečné zhodnocení realizace IPOD, splnění, případně redefinice cílů IPOD“* (Pemová & Ptáček, 2012, s. 51)

Cíl a metodologie studie

Na základě rešerše dostupné odborné literatury bylo zjištěno, že téma spolupráce školního psychologa a OSPOD je popsáno

velmi okrajově. Odborná literatura se věnuje především školní psychologii z hlediska kompetencí, profesní identity nebo spolupráci školního psychologa s dalšími subjekty (především s pedagogy). Z rešerše absolventských (bakalářských a diplomových) prací zaměřených na toto téma vyplývá, že z naprosté většiny se tyto práce zaměřují na spolupráci školy a OSPOD z hlediska sociální práce, případně z pohledu učitelů a chybí zde hledisko školních psychologů.

Námi prezentovaný výzkum si kladl za cíl blíže prozkoumat, jak probíhá spolupráce školního psychologa a OSPOD a rozpoznat kritická místa v kontaktu těchto dvou institucí. Konkrétní cíle tohoto výzkumu byly primárně: Popsat nejčastější podobu, důvody a četnost spolupráce školních psychologů a OSPOD. Na základě osobní zkušenosti respondentů, specifikovat nejasnosti a dilemata spolupráce školních psychologů a OSPOD, popsat kladné stránky i limity spolupráce školních psychologů a OSPOD z pohledu respondentů a navrhnout ideální možnou podobu spolupráce školních psychologů a OSPOD. Hlavní výzkumnou otázkou bylo: *Jaká je spolupráce školních psychologů a OSPOD?* Dílčí výzkumné otázky byly následující:

- *Jaká je zkušenost se spoluprací školních psychologů a OSPOD?*
- *Objevují se ve spolupráci školních psychologů a OSPOD nějaká dilemata či nejasnosti spolupráce?*
- *Jaké jsou přínosy a jaké jsou limity spolupráce školních psychologů a OSPOD?*
- *Jakou podobu má ideální spolupráce mezi školními psychology a OSPOD?*

Metoda sběru dat: polostrukturované rozhovory

Na zodpovězení výzkumných otázek jsme zvolili kvalitativní design výzkumu. Jako

metodu sběru dat jsme zvolili polostrukturovaný rozhovor, díky němuž získáme informace o zkušenostech, názorech i pocitech jedince ohledně tématu, které zkoumáme (Fiona Fylan in Jeremy Miles & Gilbert, 2005).

Otázky k polostrukturovanému rozhovoru byly rozděleny do tří oblastí:

- 1) Základní informace o respondentovi – biografické údaje, délka praxe, dosavadní pracovní kariéra, specifika pracoviště apod.
- 2) Klienti – kdo je klientem, jaká je nejčastější zakázka s klientem apod.
- 3) Spolupráce školního psychologa s OSPOD – jaké jsou zkušenosti se spoluprací, v jakých případech ke spolupráci dochází apod.

Otázky vycházely primárně z cílů práce. Pořadí otázek bylo přirozeně přizpůsobeno směřování rozhovoru. Respondentky na připravené otázky často odpovídaly spontánně, aniž by byla otázka položena.

Realizace výzkumného šetření a popis výzkumného vzorku

Účastníci výzkumu byli vybráni metodou záměrného výběru, která spočívá v cíleném vyhledávání jedinců splňujících předem určená kritéria (Miovský, 2006). Kritériem zde bylo povolání účastníků (školní psycholog, pracovník na OSPOD), trvalé bydliště na území České republiky a zkušenost se spoluprací školního psychologa s OSPOD a naopak. Respondenty jsou školní psycholožky a pracovnice OSPOD, ve všech případech se jedná o ženy ve věku 26–48 let, s délkou praxe od 1 roku do 22 let. Mezi respondentkami je sedm školních psycholožek z několika krajů, konkrétně z Prahy, ze Středočeského kraje, několik respondentek z různých měst Pardubického kraje, z Jihomoravského kraje a z Vysočiny. Dále tři pracovnice OSPOD, přičemž dvě z nich pracují na

pozici sociální pracovnice, z toho jedna je specialistkou na syndrom CAN, a jedna respondentka pracuje jako psycholožka na OSPOD. Pracovnice OSPOD působí v Praze, v Pardubickém a Královéhradeckém kraji. Všechny respondentky písemně vyjádřily informovaný souhlas s účastí na výzkumu. Z důvodu ochrany osobních údajů byla zachována anonymita účastnic výzkumu.

Způsob zpracování dat

Data získaná prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů byla na základě písemného souhlasu respondentek nahrávána a následně doslovně přepsána. K analýze získaných údajů byla využita strategie kódování. *„Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dál pracuje.“* (Švaříček & Šedová, 2007, s. 211) Během zpracování získaných dat došlo k jejich rozdělení na jednotlivé části (věty, či více vět). Těmto částem byly přiřazeny kódy, čímž je myšleno *„slovo nebo krátká fráze, která nějakým způsobem vystihuje určitý typ a odlišuje jej od ostatních“* (Švaříček, & Šedová, 2007, p. 212) Kódy byly dále podrobeny důkladné analýze, kdy byly vzájemně porovnány a na základě podobností rozděleny do pěti kategorií. Tyto kategorie byly nazvány: Specifika práce, Klienti, (Ne)důvěra, Spolupráce, Hranice.

Výsledky

V následující kapitole věnujeme odpovědi na výzkumné otázky, které jsme si kladli.

▪ ***Jaká je zkušenost se spoluprací školních psychologů a OSPOD?***

Z výzkumu vyplývá, že zkušenost se spoluprací školních psychologů a OSPOD závisí na více faktorech. Je zde několik proměnných, které ovlivňují četnost i podobu vzájemného kontaktu. Školní psychologové i pracovníci OSPOD vnímají jako zásadní součást své práce právě spolupráci s dalšími institucemi a organizacemi. U školních psychologů je to nejčastěji spolupráce s OSPOD, pedagogicko-psychologickými poradnami, speciálně-pedagogickými centry, se středisky výchovné péče, s klinickými psychology/pedopsychiatry a s dalšími odborníky.

U pracovníků OSPOD spolupráce nejčastěji probíhá se školami a jakýmkoliv dalšími školskými poradenskými zařízeními, dále s policií, se soudy, nebo s různými poskytovateli sociálních služeb.

K samotné spolupráci školních psychologů a OSPOD dochází na velmi individuální úrovni. Respondentky výzkumu se shodují na tom, že většinou má spolupráci školy a OSPOD na starosti vedení školy, nebo jeden z členů školního poradenského pracoviště. Ke spolupráci přímo se školním psychologem dochází v případě, že dítě v péči OSPOD je zároveň klientem školního psychologa, nebo v případě že školní psycholog je s OSPOD pravidelně v kontaktu. V případě čtyř školních psychologů je četnost setkání alespoň jednou za měsíc. Jedna školní psychologová uvedla spolupráci s OSPOD třikrát až čtyřikrát za rok. U pracovníků OSPOD se odpovědi lišily i dle konkrétního pracovního zaměření. Jedna z pracovníků OSPOD zmiňuje, že se školními psychology obecně není tak často v kontaktu, výjimkou je ale psycholog¹, který je školním psychologem na několika školách a zároveň je

zaměstnán na OSPOD. Respondentka, která pracuje jako psychologka na OSPOD je v kontaktu se školními psychology zhruba jednou až dvakrát do měsíce. Pracovnice OSPOD, která se specializuje na práci s dětmi ohroženými syndromem CAN, uvedla, že se školními psychology spolupracuje téměř každý den.

Iniciátorem kontaktu je ve většině případů školní psycholog, v některých případech je kontakt vyrovnaný na obou stranách. Jednou ze zásadních proměnných pro kontaktování OSPOD školními psychology je v první řadě důvěra v organizaci jako takovou. Ukázalo se, že jak mezi školními psychologkami, tak pracovníci OSPOD panuje shoda na tom, že OSPOD je často vnímán a priori negativně a jsou s ním spjaté mnohé předsudky. Vliv na kontaktování OSPOD školním psychologem má také nejistota ohledně témat a konkrétních případů, se kterými je možné se na OSPOD obrátit. V tomto případě je velmi přínosná možnost obrátit se na někoho z kolegů ve škole, který může být v takovém procesu oporou.

▪ ***Objevují se ve spolupráci školních psychologů a OSPOD nějaká dilemata či nejasnosti spolupráce?***

Spolupráce školních psychologů s OSPOD zahrnuje mnoho nejasností a dilematických situací. Vychází například z výše zmíněné nedůvěry a předsudků vůči OSPOD, nebo nedůvěry či neznalosti kompetencí školních psychologů ze strany OSPOD.

Jak již bylo řečeno, základním předpokladem pro kvalitní spolupráci je **důvěra**. Důvěra byla zmiňovaná respondentkami ve více kontextech. V první řadě respondentky ze strany školních psychologů uváděly potřebu zachovat si důvěrný vztah s dětským klientem, což může být v situaci ohlášení na OSPOD ohroženo. Pro školní psychology je tedy

¹ velmi specifická situace

dilematická situace ohrožení vztahu s klientem, což je základním stavebním kamenem psychologické práce. Dle výpovědí respondentek může být důvěra narušena netransparentním předáváním informací, nebo negativní zkušeností s fungováním jedné ze zúčastněných institucí. U respondentek se v takových situacích často objevuje pocit bezmoci, protože ačkoliv si jsou vědomi správného postupu, nemají jistotu, že situace bude řešena v nejlepším zájmu dítěte.

Narušení důvěry může vznikat například z neznalosti postupů práce s rodinou (v kontextu školy) na straně OSPOD. Kompetence této instituce se řídí Zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který jasně stanovuje postup práce s rodinou. Školní psychologové v některých případech označovaly postup OSPOD za příliš pomalý. Na všechny tyto skutečnosti může mít vliv výrazné přehlcení OSPOD a nedostatek pracovníků OSPOD, který je způsoben mimo jiné i silnou fluktuací zaměstnanců vzhledem k náročnosti povolání. Zde je pak zásadní i **znalost kompetencí** OSPOD ze strany školního psychologa a schopnost rozlišit, které případy již ohlásit a jaké jiné možnosti řešení je možné vyčerpat. To samé pak platí pro OSPOD, kterému může pomoci předání určitých kompetencí v podpoře dítěte školnímu psychologovi. Respondentky však uváděly, že znalost kompetencí a činnosti školního psychologa ze strany OSPOD bývá často omezená. V některých situacích tak zbytečně dochází k vzájemnému nepochopení v důsledku nedostatku informací.

- ***Jaké jsou přínosy a jaké jsou limity spolupráce školních psychologů a OSPOD?***

Jedním z hlavních limitů spolupráce je již zmíněné vzájemné předávání informací. Na straně školních psychologů vzniká blok v důsledku zákonem dané mlčenlivosti,

kteřá jde v případě spolupráce s OSPOD stranou vzhledem k ohlašovací povinnosti. V případě předání nedostatečného množství informací nemusí být dítěti poskytnuta adekvátní pomoc, na straně druhé, v případě že psycholog předá OSPOD určité důvěrné informace o klientovi, je zde nebezpečí, že psycholog ztratí důvěru klienta a veškerá psychologická pomoc bude narušená. Na straně OSPOD je situace podobná. Ačkoliv OSPOD nemá povinnost předat více informací, než zda dítě je či není v jeho péči, mohou být další informace pro práci školního psychologa s dítětem zásadní. Jako příklad dobré praxe se ukázalo mít vytvořený osobní kontakt mezi oběma institucemi, který umožňuje předávání dostatečného množství informací z obou stran, které má za cíl co nejvyšší pomoc v nejlepším zájmu dítěte. Jednou ze strategií spolupráce školních psychologů a OSPOD je využití tzv. **gatekeepera**. Tím je myšlen člověk, který zprostředkovává kontakt mezi těmito dvěma institucemi a vytváří tím prostor pro spolupráci, ačkoliv přímý osobní kontakt mezi školním psychologem a pracovníkem OSPOD chybí.

- ***Jakou podobu má ideální spolupráce mezi školními psychology a OSPOD?***

Všechny respondentky považovaly za základní předpoklad kvalitní spolupráce osobní kontakt mezi oběma institucemi. Ten může být realizován formou neformálního setkání, jehož iniciátorem může být např. školní psycholog, popř. se může jednat o formální setkání, která jsou cíleně pořádána za účelem budování kontaktů mezi zástupci daných organizací.

V případě, že tzv. **sítování** již proběhlo, tak respondentky využívaly nezávazných telefonických konzultací, kdy potřebovaly rychlou zpětnou vazbu v případě postupu. Školní psycholog je solitérní profese

a možnost konzultovat je považována za nesmírně cennou. Současně témata, která jsou řešena s OSPOD bývají profesně náročná.

Úspěšnou spolupráci nelze realizovat bez jasně **vyjasněných rolí** obou odborníků. Respondentky našeho výzkumu upozorňovaly na nedostatečnou znalost kompetencí partnerské instituce (zejména školní psychologové ve vztahu k OSPOD). V případě, že by docházelo k pravidelnému síťování, se kterým je spojeno také navazování osobních vztahů, tak by bylo pro pracovníky obou institucí snadnější vytvořit si představu o obsahu práce druhé strany.

Se znalostí kompetence je v úzkém spojení téma **hranic**. Nejčastěji se jednalo o problematiku předávání informací. Nespokojenost referovaly pracovnice školy v situaci, kdy podají informace OSPOD, ale nedostane se jim zpětné vazby. Příkladem dobré praxe mohou být v tomto případě tzv. případové konference, které svolává OSPOD. Jejich předmětem je případ konkrétního dítěte (popř. celé rodiny) a přizvány jsou všechny instituce, které participují na daném případě. Jedná se o nezletilé děti, takže zástupce školy je přizván vždy. V průběhu tohoto setkání dojde ke zmapování aktuální situace, pojmenování problémů. Výstupem je konkrétní postup, který bude vést k minimalizaci rizikovitosti situace dítěte, přičemž budou jasně rozdělené role a kompetence obou stran v celém procesu.

Nástrojem komunikace Ospod_škola_rodina může být také tzv. **trojdohoda**, kterou používala jedna z respondentek: *“To znamená, že když se potkáme s klientem, tak se podepíše trojdohoda, kde se podepíše OSPOD, klient a my, že si budeme vzájemně předávat informace a budeme společně pracovat na těch cílech”*.

Pracovníci Ospod naopak velmi pozitivně hodnotili ochotu školních psychologů vzít

si jejich dětského klienta do péče a poskytovat také psychotherapeutické služby (za situace, kdy má školní psycholog psychotherapeutický výcvik). Tato skutečnost je odrazem současnosti, v níž je velký nedostatek odborné psychologické, psychiatrické a psychotherapeutické péče.

Diskuze

Při závěrečné interpretaci výsledků je nutné připomenout, že se jednalo o kvalitativní studii, do které byli zapojeni pouze ti respondenti, kteří vyjádřili souhlas se spoluprací.

U většiny z nich byla tato potřeba motivována významnější zkušeností, ať už pozitivního či negativního rázu. Dalším limitem může být nepoměr mezi počtem respondentů z řad školních psychologů (celkem sedm) a pracovníků OSPOD (celkem tři). Pohled pracovníků OSPOD by bylo přínosné prozkoumat blíže. Limitem výzkumu je i genderově nevyvážený vzorek informantů, vzhledem k tomu, že všechny respondentky jsou ženy. Tento výzkum by však mohl být pouze vstupní branou k dalšímu výzkumu a k diskuzi tohoto tématu. Spolupráce školních psychologů a pracovníků OSPOD je téma, které může být důležité například v přípravě budoucích školních psychologů, v dalším vzdělávání školních psychologů i jako supervizní téma, ať už pro školní psychology, tak pro pracovníky OSPOD.

V následující části budeme naše závěry diskutovat s odbornou literaturou.

Jaká je zkušenost se spoluprací školních psychologů a OSPOD?

Respondenti ze strany OSPOD i školních psychologů se shodují na důležitosti spolupráce s dalšími odborníky a institucemi. Aby ke kontaktu mezi institucemi došlo, je potřeba určitá důvěra v pomoc či smysl spolupráce, v kompetence druhé strany

a znalost situací, ve kterých se na druhou stranu obrátit. Respondentky z řad školních psychologek i OSPOD uvádějí jako zásadní dobré pracovní zázemí a možnost obrátit se v náročnějších či nejistých situacích na někoho dalšího, ať je to vedoucí či kolega. Výzkum Jizbové (2017), který se věnoval spokojenosti pracovníků OSPOD potvrzuje, že vztah s kolegy má na pracovníky OSPOD zásadní emocionální dopad a má vliv na jejich profesní fungování. V případě školních psychologů to není jinak, Braun, Marková a Nováčková (2014) se shodují, že školní psycholog se bez opory dalších institucí a spolupráce s dalšími odborníky neobejde. Dalším faktorem, jenž dle respondentek ovlivňuje spolupráci těchto dvou institucí jsou individuální osobnostní charakteristiky školních psychologů a pracovníků OSPOD. Vlastnosti, které jsou oceňované u odborníků z obou institucí a ulehčují navázání kontaktu a komunikaci jsou například dobré komunikační schopnosti nebo empatie, což se shoduje s požadovanými vlastnostmi pro výkon školního psychologa (Illinois Department of Employment Security, nedatováno). Empatie, respekt k pocitům druhých a soucit jsou charakteristiky, které se shodují jak s výsledky tohoto výzkumu, tak s výsledky výzkumu oceňovaných osobnostních charakteristik u sociálních pracovníků (Kam, 2020). Manktelow a Lewis (2005) uvádí jako důležitou vlastnost sociálních pracovníků otevřenost.

Objevují se ve spolupráci školních psychologů a OSPOD nějaká dilemata či nejasnosti spolupráce?

Jako dilematické se ukazuje vzájemná nedůvěra obou institucí, která často vychází z neznalosti. Respondentky z řad školních psychologek i pracovníků OSPOD se shodují na tom, že vůči OSPOD se ve společnosti objevují určité předsudky. To potvrzuje i článek od Smrže (2016) na

webové stránce Šance dětem. Smrž uvádí „*Sociálka nebo též orgán ukrytý za zkratku OSPOD – je orgánem sociálně právní ochrany dětí, který nemá být strašákem, ale ani státem ve státu. Má být pomocníkem 70 pro dítě a jeho ochráncem. S OSPODem se ve svém životě potká v různých životních momentech mnoho rodičů a dětí. A většina z nich může potvrdit, že sociálka není zlém, které je často v představách lidí vnímáno jako všemocný úřad se svými vlastními pravidly a neomezenou mocí. Přesto často média ukazují sociální pracovníce jako zubaté tety, které odebírají děti z náručí svých rodičů.*“ (Smrž, 2016) Z výzkumu vyplývá, že respondentky z řad školních psychologek i pracovníků OSPOD vnímají spolupráci jako velmi dobře fungující, když je založena na vzájemné důvěře, možnosti se na sebe kdykoliv obrátit, a cení si rychlých a funkčních řešení v nejlepším zájmu dítěte. Školní psychologové veskrze vnímají, že OSPOD je instituce, která má velkou moc a potenciál, který však není vždy plně využit. Dilematické jsou zde dvě roviny. Zda již určitý případ spadá pod dikci OSPOD a na druhé straně, zda bude danému dítěti opravdu pomoheno. Školní psychologové se v některých případech setkali s příliš pomalým postupem OSPOD. To může být ovlivněno nedostatkem pracovníků OSPOD a přetížením tohoto orgánu. Dle veřejného ochránce práv Stanislava Křečka má „*pracovník orgánu sociálně právní ochrany dětí dle standardů ministerstva, což je vyhláška, pracovat s 80 rodinami. Pokud se každý sociální pracovník stará v měsíci o 120-160 dětí, výraz přetížený je pro takovou situaci naprosto nedostatečný.*“ (Můj rozhlas, 2022).

Jaké jsou přínosy a jaké jsou limity spolupráce školních psychologů a OSPOD?

Limitem a zároveň přínosem spolupráce školních psychologů jsou fluidní hranice

předávání informací mezi OSPOD a školními psychology. Hranice mezi porušením mlčenlivosti na obou stranách a zároveň předání dostatečného množství informací potřebných pro adekvátní pomoc dítěti je velmi tenká. Proto je tolik důležitý osobní přístup a kontakt mezi odborníky na obou stranách. V několika případech se školní psycholožky a pracovnice OSPOD shodují, že dobrou praxí vnímají právě v důvěrném vztahu s druhou stranou a předáváním si většího množství informací, které je pro pomoc dítěti dle nich zásadní.

Jakou podobu má ideální spolupráce mezi školními psychology a OSPOD?

Ideální spolupráce školních psychologů a OSPOD je podmíněna vzájemnou důvěrou, předáváním dostatečného množství informací o klientovi z obou stran a občasným překročením hranic kompetencí vycházejících ze zákonem dané činnosti pracovníků. Ze strany školních psychologů je překračování těchto hranic poměrně časté. Štech (2013) označuje model práce školních psychologů jako model rozšířených kompetencí. Školní psychologové mají mít dovednosti a znalosti nejen v oblasti psychologie (dětské i dospělé), ale i v pedagogice, lékařství, farmakologii nebo právu. Zároveň mají zvládat péči preventivní, diagnostickou i intervenční (Štech & Zapletalová, 2013) Proto je možné, aby školní psycholog vyšel OSPOD vstříc, když je potřeba kromě poradenské činnosti například psychoterapeutická podpora klienta. Zároveň je velmi důležité, aby došlo k vzájemnému vyjasnění rolí a kompetencí obou stran, aby nedocházelo k přehnaným očekáváním a požadavkům od druhé strany, nebo naopak k nevyužití spolupráce z důvodu neznalosti možností druhé strany. V knize *The Handbook of School Psychology* (1999) autoři uvádí, že školní psycholog se nachází v prostředí, kde není jeho role pochopena a jeho

úkolem je seznámit školu a jeho aktéry se svým působením, se svými možnostmi a hranicemi, včetně těch etických (Reynolds & Gutkin, 2008). To samé je nutné realizovat i ve vztahu k dalším institucím. Veškeré kroky vstříc ideální spolupráci školních psychologů a OSPOD je možné realizovat za předpokladu, že je mezi pracovníky oběma institucí osobní znalost, kterou je možné budovat skrze formální i neformální setkávání. Jedna z pracovnic OSPOD uváděla jako možnost formálního setkávání případová konference, která účel předání více informací o situaci dítěte umožňují. Jedna školní psycholožka uvedla jako možnost takzvanou trojdohodu, kdy zákonný zástupce dítěte, školní psycholog a OSPOD podepíší, že dodržují mlčenlivost, ale vzájemně si mohou informace předat. Další možností jsou neformální telefonáty na OSPOD, které mohou nasměrovat školního psychologa k dalšímu postupu.

Závěr

Výzkum byl uskutečněn prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů vedených se školními psycholožkami a pracovnicemi OSPOD. Jejich prostřednictvím jsme chtěli porozumět zkušenostem respondentek ze vzájemné spolupráce. Z výzkumu vyplynulo, že četnost spolupráce mezi školními psychology a OSPOD a míra spokojenosti s touto spoluprací závisí na několika faktorech. Zásadním faktorem je důvěra. Ať už důvěra v moc a pomoc druhé strany, ale i vzájemná důvěra mezi oběma stranami, která umožňuje bezpečné předávání informací. Překážkou k důvěře se ukázaly být negativní zkušenosti s druhou institucí nebo určité předsudky, především vůči OSPOD. Dalším důležitým faktorem bylo vnímání důležitosti určitých osobnostních charakteristik školních psychologek a pracovnic OSPOD, které mohou napomoci spolupráci i vytvoření důvěry v instituci. Není tedy možné zobecnit, zda je

spolupráce dobrá, nebo špatná, velmi záleží na konkrétních jedincích na obou stranách.

Za podstatný faktor je považován osobní vztah (kontakt) s pracovníkem z druhé instituce, případně když je tento kontakt alespoň zprostředkovaný někým, kdo má osobní vztah (kontakt) s oběma stranami. Školní psycholožky i pracovnice OSPOD vnímají jako významný model spolupráce pravidelná neformální setkání, při kterých může dojít k vzájemnému vyjasnění rolí a kompetencí, případně i předání informací. Jednou z uvedených možností, jak si vyjasnit své možnosti a kompetence bylo uspořádat setkání, které by sloužilo k vzájemné edukaci o pracovní náplni, činnosti a možnostech spolupráce. Další z možností funkčního modelu spolupráce popisovaného respondentkami jsou případové konference a multioborová setkání. Několikrát byla respondentkami uvedena možnost anonymního telefonátu na OSPOD, při kterém je možné informovat se o možnostech a postupech v případě nejistoty školních psychologů, zda případ hlásit, či nikoliv. Respondentky se shodovaly na důležitosti určitého překračování hranic – ať už hranic kompetencí, nebo hranic mlčenlivosti, které vnímají v některých případech jako zásadní pro pomoc dítěti. Školní psycholožky však uváděly, že se potýkají s nedostatkem zpětné vazby ze strany OSPOD, což vnímají jako překážku v lepší pomoci dítěti.

Literatura

- BAI, Miao-Shui, Chun-Yue MIAO, Yu ZHANG, Yang XUE, Fei-Yong JIA and Lin DU. *COVID-19 and mental health disorders in children and adolescents (Review)*. *Psychiatry Res.*, vol. 317 (2022). Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2022.114881>
- BRAUN, Richard, Dana MARKOVÁ a Jana NOVÁČKOVÁ. *Praktikum školní psychologie*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0176-2
- FRYČ, Jindřich, Zuzana MATUŠKOVÁ, Pavla KATZOVÁ, Karel KOVÁŘ, Jaromír BERAN a kol. *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*. Praha: MŠMT ČR, 2020. ISBN 978-80-87601-46-4.
- JIZBOVÁ, Jana. *Spokojenost pracovníků OSPOD*. Online. Brno, 2017. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/s1ma9/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Libor MUSIL a Ladislav OTAVA. [Citováno 2023-07-31]
- KAM, Ping Kwon. 'Social work is not just a job': *The qualities of social workers from the perspective of service users*. Online. *Journal of Social Work*, vol. 20 (2020), no. 6, p. 775–796. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/1468017319848109>. [Citováno 2023-07-31]
- LAURENČÍKOVÁ, Klára. *Péče o duševní zdraví dětí má smysl*. Online. *Duševní zdraví pro děti*, 2021. Dostupné z: <https://www.dusevnizdraviprodeti.cz/pece-o-dusevni-zdravi-deti-ma-smysl/>. [Citováno 2023-07-31]
- MANKTELOW, Roger and Christopher Alan LEWIS. *A study of the personality attributes of applicants for postgraduate social work training to a Northern Ireland University*. Online. *Social Work Education*, vol. 24 (2005), no. 3, p. 297–309. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/02615470500050503>. [Citováno 2023-07-31].
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Nevlastní rodiče a nevládní děti*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-897-0
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, Psyché (Grada), 2006. ISBN 80-247-1362-4
- MILES, Jeremy, and Paul GILBERT (eds). *A Handbook of Research Methods for Clinical and Health Psychology*. Online. Oxford University Press, 2005. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/med/psych/9780198527565.001.0001>. [Citováno 2023-07-31].
- MPSV. *Průvodce k vyhodnocení situace dítěte*. Online. MPSV.cz, 2020. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/komentar.pdf/b64847af-63df-ea91-a2b0-e97f665f9afe>. [Citováno 2023-07-31]
- MŮJ ROZHLAS. *Sociálních pracovníků je nedostatek. Někteří pracují až*

- s dvojnásobným počtem ohrožených dětí, upozorňuje právníčka z kanceláře ombudsmana. Online. Mujrozhlas.cz, 2022. Dostupné z: https://www.mujrozhlas.cz/dvacet-minut-radiozurnalu/socialnich-pracovniku-je-nedostatek-nekteri-pracuji-az-s-dvojnásobnym?fbclid=IwAR36ljsTeWPPAxZqWcnK6xXt_sqjRqI2-BZKL32bZUi5VR6UgDFRpdVhQ. [Citováno 2023-07-31]
- NOVOTNÁ, Hedvika, Ondřej ŠPAČEK a Magdaléna ŠTOVIČKOVÁ, ed. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2019. ISBN 978-80-7571-025-3.
- PEMOVÁ, Terezie a Radek PTÁČEK. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4317-2
- REYNOLDS, Cecil R., Terry B. GUTKIN & (Eds.). Vyd. 4. *The handbook of school psychology*. John Wiley & Sons Inc., 2008. ISBN 978-0471707479
- SMRŽ, Josef. *Co se skrývá pod orgánem sociálně právní ochrany dětí?* Online. Šance dětem, 2016. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/co-se-skryva-pod-organem-socialne-pravni-ochrany-deti>. [Citováno 2022- 09-13].
- SYNČÁK, Jaroslav. *V Česku chybí kliničtí psychologové, čekací doby jsou až tři čtvrtě roku. Zádrhel je v jejich vzdělávání*. Online. www.ct24.ceskatelevize.cz, 2023. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3558242-v-cesku-chybi-klinicti-psychologove-cekaci-doby-jsou-az-tri-ctvrte-roku-zadrhel-je-v>. [Citováno 2023-07-31]
- ŠTECH, Stanislav a Jana ZAPLETALOVÁ. *Úvod do školní psychologie*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0368-1
- ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0
- WAGNER, Janek. *Na jednoho školního psychologa vychází 4200 středoškoláků 2022*. Online. Pedogicke.info, 2022. Dostupné z: <http://www.pedagogicke.info/2022/04/na-jednoho-skolního-psychologa-vychazi.html>. [Citováno 2023-07-31].
- ZAPLETALOVÁ, Jana a kol. *Metodika pro práci školního psychologa zapojeného ve školním poradenském pracovišti*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2014. ISBN 978-80-7481-063-3
- ZAPLETALOVÁ, Jana. *Co dělá školní psycholog? Kritická místa profese*. Časopis Pedagogika, roč. 5 (2001), s. 36-46. ISSN 0031-3815
- Legislativní zdroje
- MŠMT. Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. In Sbíрка zákonů, Česká republika. 2005, částka 20, s. 490-502. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/43482>.
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In Sbíрка zákonů, Česká republika. 2004, částka 190, s. 10262-8210324. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon>.
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů. In Sbíрка zákonů, Česká republika. 2004, částka 190, s. 10333-10345. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-c-563-2004-sb-o-pedagogickych-pracovnicich-a-o-zmene>.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In Sbíрка zákonů, Česká republika. 1999, částka 111, s. 7662-7681. ISSN 1211-1244. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Novela+ZSPOD+-+p+%C5%99ehled+zm%C4%9Bn+final.pdf/52a9c00c-ff8b-17b2-20c5-8de2ef2273e6>.

Kontakt

Tereza Koutná

Karlova univerzita, Pedagogická fakulta
e-mail: koutnate@gmail.com

Olga Kučerová

Karlova univerzita, Pedagogická fakulta
e-mail: olga.kucerova@pedf.cuni.cz